

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 4.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BALÁZS GÁBOR**
KIK VOLTAK A GIRONDIÁK, ÉS MIT AKARTAK?
- **RÉTI BALÁZS**
A BRIT-FRANCIA SZÖVETSÉGTŐL A NÉMETBARÁTSÁGIG
- **BÍRÓ LÁSZLÓ**
SZÖVETSÉGESBŐL ELLENSÉG
- **MEZEI TIBOR**
DENUKLEARIZÁCIÓS ILLÚZIÓK
- **VÁRADI NATÁLIA**
EMANCIPÁCIÓ SZOVJET MÓDRA
- **SZEMLE**
SZUROMI KRISTÓF, PRANTNER ZOLTÁN, TAMÁSKA MÁTÉ ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

14. (46.) évfolyam 2024. 4.

TARTALOM

A szövetség ára (Bíró László)	483
<i>Tanulmányok</i>	
Balázs Gábor: Kik voltak a girondiak, és mit akartak?	487
Réti Balázs: A brit–francia szövetségtől a németbarátságig. A török semlegesség, 1939–1941	543
Bíró László: Szövetségesből ellenség. Geopolitika és a szovjet–jugoszláv viszony, 1941–1948	559
Mezei Tibor: Denuklearizációs illúziók. Az Egyesült Államok KNDK-politikája az 1990-es években	575
Váradi Natália: Emancipáció szovjet módra. A kárpátaljai nők helyzete a szovjet időkben	595
<i>Műhely</i>	
Keresztes Csaba: „Kérdés nem időszerű.” A <i>Fontes</i> -sorozat újraindításának tervei 1948–1949-ben	613
<i>Szemle</i>	
Islámismeret és oszmánkép a kora újkori Csehországban (Szuromi Kristóf)	627
A frankofónia múltja és jelene Afrikában (Prantner Zoltán)	632
A folyó mint montázs. Dunai narratívák szövegben, filmben és képeken (Tamáska Máté)	638

Emancipáció szovjet módra

A kárpátaljai nők helyzete a szovjet időkben

A Szovjetunióban az 1930-as években, az erőltetett, gyors ütemű iparosítás időszakában, majd a második világháború idején a nők kénytelenek voltak férfimunkát végezni, főként a mezőgazdaságban, sok egyéb mellett még traktorra is ültek. Ekkor terjedt el a „Lányok – traktorra!”, „Lányok – repülőre!”, „Lányok – a Komszomol építkezésre” szlogen. A kampány, amely a nőknek a mezőgazdasági termelésbe bevonására irányult, a világháború után is nagy hangsúlyt kapott, és az emancipáció hirdetésével a termelés növelésében és a szocialista ideológia terjesztésében óriási szerepet játszott. A nők az időjárás viszonyosságokkal nem törődve nehéz, egészséget nem kímélő és komoly műszaki ismereteket igénylő fizikai munkát végeztek, gyakran még éjszaka is dolgoztak. A női munkaerő iránt hatalmas igény mutatkozott, ezért a világon elsőként a Szovjetunió 1936-os sztálini alkotmányába belefoglalták a nők és a férfiak egyenjogúságát: „Az emberi jogoknak ez a minden időkre szóló nagyszerű törvénykönyve félreérthetetlenül kimondja a nőknek a férfival való teljes egyenjogúságát a politikai, a gazdasági és a kulturális élet minden terén.”¹

A Vörös Hadsereg megjelenésével Kárpátalján 1944 őszén megkezdődött a szovjet rendszer hatalmas áldozatokkal járó kiépítése, ami az ott élő magyarság történetének egyik legnehezebb időszakát jelentette. Létrejötték a tanácsok, önkényes módon rendezték a földkérdést,² a terménybeszolgáltatást, erőszakos kolhozosításba (szövetkezetesítésbe) kezdtek, mindent államosítottak,³ üldözték a történelmi egyházakat⁴ és a másként gondolkodókat. Az etnikai tisztogatások során háromnapos „málenkij robot”-ra hurcolták a magyar és német nemzetiségű férfilakosságot.⁵ A német férfiakat és nőket több hullámban deportálták.⁶

1944. november 19-én megalapították a Kárpát-Ukrajnai Kommunista Pártot, a terület neve Zakarpatszka Ukraina, azaz Kárpátontúli Ukrajna lett. 1945. jú-

* A szerző a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem- és Társadalomtudományi Tanszékének habilitált docense (90202 Beregszász, Kossuth tér 6., varadi.natalia@kmf.org.ua).

1 Vörös Zászló, 1947. július 20. 3. évf. 58. (171.) sz. 1.

2 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. a.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 22. 1–25.

3 KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. a. 5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 23. 1–17.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 122. 1–5.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 123. 1–33.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 124. 1–50.; KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 126. 1.; KTÁL, F. P-14. op. 1. delo Nr. 1. a. 3., 7–8.

4 KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3485. 97–99.

5 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 216–222.

6 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 54. 1–10.

nus 29-én a csehszlovák és a szovjet kormány Moszkvában szerződést írt alá, amelynek értelmében Kárpátalja hivatalosan is a Szovjetunióhoz került.⁷ Közigazgatásilag a területet 1946. január 22-én az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) egyik megyéje lett Kárpátontúli terület (Zakarpatszka oblaszty) néven.⁸

A szovjetizálás (szovjetesítés) során – az 1936-os alkotmánynak megfelelően – a kárpátaljai nők is kiterjesztették a nők és a férfiak közötti egyenjogúságot, főként mert a háború után a női munkaerő az ország gazdasági újjáépítéséhez, a gazdaságpolitikai célkitűzésekhez, a termelés növeléséhez és az erőteljes iparosításhoz elengedhetetlen volt, és hosszú távon is hozzájárult a szovjet gazdasági és társadalmi reformokhoz.

Eszmények, jogok, propaganda

A nők elkötelezettségére szoruló állam rendszeresen hangsúlyozta, hogy a szovjet törvényekben rögzítették a férfiak és a nők egyenlő jogait: „A szovjet rendszer előtt területünkön (...) a nők jogfosztottak voltak (...), arra kárhoztatták őket, hogy másodrendű munkával vagy kizárólag a háztartással foglalkozzanak. A szovjet rendszer, a sztálini Alkotmány szabadságot, egyenjogúságot hozott a nőknek, feltárta előttük a fejlődés korlátlan lehetőségeit.”⁹ Az egyenjogúságért hálás nők sokaságának beszámolóit tették közzé újra meg újra, összehasonlítva a múltat a jelennek: „Az akkori mindenható urak, a szolgabíró és jegyző sokszor durván bántak velünk. Sztrájkok alkalmából gumibotokkal is megverték bennünket. Teljesen megváltozott a helyzetünk a felszabadulás óta. Ma már egyenjogúak vagyunk a férfiakkal, szabadon választhatunk és választhatók vagyunk. (...) A munkákat nagy lelkesedéssel, boldogan csináljuk, mert megkaptuk mindazt a szabadságot, amire évek hosszú során vágytunk. Örökké hála és köszönet ezért a mi drága apánknak, Sztálin elvtársnak!”¹⁰

Az egyenjogúság bevezetését egy előadás-sorozat is hangsúlyozta, amely bemutatta „a Lenin–Sztálin párt és a szovjet állam gondoskodását a szovjet nő politikai neveléséről és kulturális növekedéséről”.¹¹ Szembeállították egymással a nők helyzetét a szocialista tábor országaiban és a kapitalista világban: „A kapitalista országokban a nők elnyomásban élnek. A legtöbb tőkés országban a nőknek nincs választójoguk, nincs lehetőségük arra, hogy képességeiket kifejlesszék és a maguk választotta pályán működjenek.”¹² „A kapitalizmusban a törvény nem ismeri el a nő és férfi egyenjogúságát (...) a nő házi rabszolga, akit elnyom a konyha és általában a magánháztartás rendkívül kicsinyes, durva, nehéz, butító munkája”¹³ – sulykolták az állampolgárok tudatába.

7 KTÁL, F. P-14. op. 1. od. zb. 13. 1–2.; Vida–Zseliczky, 2004. 252.

8 Oficinszkij, 2010. 217.

9 Vörös Zászló, 1953. április 19. 9. évf. 3. (8823.) sz. 1.

10 Vörös Zászló, 1947. november 7. 3. évf. 91. (104.) sz. 3.

11 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 4. 79.

12 Vörös Zászló, 1952. március 8. 8. évf. 21. (763.) sz.

13 Vörös Zászló, 1960. március 8. 16. évf. 29. (1788.) sz. 2.

A szovjet társadalomban az állam és a párt egy új nőképet igyekezett kialakítani. Meghatározták a nők szerepét a szocialista társadalom felépítésében. Folyamatosan hirdették, hogy a nő a Szovjetunióban „a szocialista társadalom egyenrangú állampolgára, a szovjet társadalom nagy ereje”. Kiemelték a nők tevékeny részvételét a mezőgazdaság felemelkedésében, az ipar háború utáni újjáépítésében, a kolhozgazdaság rendszerének kiépítésében, a kolhozok szervezeti és gazdasági megerősítéséért folytatott küzdelemben, dicsőítették a kolhozokban dolgozó nők hősiességét. Hangsúlyozták kulcsfontosságú szerepüket a közigazgatásban, feladataikat az ötéves tervek végrehajtásában, az ötéves terv négy év alatt történő megvalósításáért folytatott küzdelemben, az ipari és mezőgazdasági nőtanácsok¹⁴ tapasztalatait a szocialista hazá gazdasági és kulturális jólétéért folytatott küzdelemben, munkájukat a tudományban és a művészetben stb.¹⁵

Külön összeállítások készültek a nők részvételéről a politikában, arról, hogy már női képviselők is vannak az Ukrán SZSZK és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában, a különböző szintű tanácsok végrehajtó bizottságaiban. „Felszabadításunkkal a Kárpáti területen élő nők is aktív részesei lettek a közéletnek, mint a férfiakkal teljesen egyenjogú állampolgárok. A Kárpáti terület asszonyai közül Petricsce Hanna ott ül a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsában, Csernicsika Borbála és Szeljanicsina Hanna pedig az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának megválasztott képviselői. Az anya- és gyermekvédelem terén Szovjet hazánk az egész világon vezet. A sokgyermekes és a leányanyáknak, gyermekeik felnevelésére, államunk évenként sok milliárdot juttat, egyszeri és állandó segély címén. Az ilyen támogatásban természetesen a Kárpáti terület asszonyai is részesülnek”¹⁶ – olvashatjuk a sajtó hasábjain.

„A tömegeket nem lehet bevonni a politikába, ha nem vonjuk be a politikába a nőket”¹⁷ – idézték a sajtó hasábjain Vlagyimir Iljics Lenin szavait. Rendszeresen bemutatták a Szocialista Munka Hőse női díjazottjait, a Sztálin-díjasokat, a hős édesanyákat stb.¹⁸ Annak érdekében, hogy a nők minden területen – ideértve a párt- és államvezetést is – élvezett egyenjogúságáról szóló állítások ne tűnjenek megalapozatlanoknak, a helyi tisztviselők többször is utasításba kapták a női pártaktíva létrehozását, valamint a nők számának növelését az állami szervezetben. Ezeket az utasításokat azonban a helyi vezetőség nem mindig vette figyelembe. A jelentések újból és újból rámutattak a férfiak és a nők létszáma közötti különbségre a vezetők körében.¹⁹

A lektorok és agitátorok munkájának segítésére kidolgozták azoknak az előadásoknak és beszélgetéseknek az anyagát, amelyet a női szerepeket illetően a közönség elé ajánlottak tární. A javasolt témák szemléltették az állam igényeit és

14 A korszakban három különböző módon írták: Női Tanács, női tanács, nőtanács. Írásunkban az idézeteken kívül a Magyarországon inkább elfogadott nőtanács alakot használjuk.

15 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 4. 79.

16 *Vörös Zászló*, 1947. július 20. 3. évf. 58. (171.) sz. 1.

17 Lenin, 1953. 163.; *Béke és Szocializmus*, 1962. július 1. 7. sz. 155.; *Vörös Zászló*, 1960. március 8. 16. évf. 29. (1788.) sz. 2.; *Petőfi Népe*, 1961. október 1. 16. évf. 232. sz. 1.

18 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 4. 77.

19 KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 102. 1–42.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 104. 1–118.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 117. 1–63.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 118. 1–63.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 119. 1–213.; KTÁL, F. 1. op. 5. delo Nr. 120. 1–169.

terveit, valamint megmutatták a szovjet nők számára felajánlott társadalmi modelleket, gondolkodásmódot. Rendszeresen hangsúlyozták a nők tevékenységének fontosságát, annak eredményeit mind állami, mind helyi szinten. „Múltban azt tartották, hogy a nők helye a tűzhely mellett van. Ma már egészen más a helyzet. A nők aktívan részt vesznek a politikai és társadalmi életben, az állami közigazgatási szervek munkájában (...), élen járnak a termelésben, irányításban.”²⁰ A sajtón, rádión keresztül folytatott aktív és szisztematikus propagandamunka, a széles körű agitáció révén – például a vállalatoknál és szervezeteknél kis csoportokban tartott gyűlések vagy a gazdaság különböző szektoraiból érkező aktivisták számos tömeggyűlése nyomán – a szovjet tudatból teljesen eltűnt az a felfogás, hogy egy nő ne dolgozzon a társadalmi termelésben.²¹

Külön figyelmet fordítottak a nők termelőmunkásként történő beállítására. A párt női aktivistái minden szovjet nőt megszólítottak, és közvetítették az új eszméket és elvárásokat: „Új erővel kell munkához látnunk, képesek vagyunk rá, és be kell bizonyítanunk, hogy a férfikkal azonos szinten vehetünk részt a közéletben és a gazdaság helyreállításában.”²² „A szívünk telve van örömmel, a szovjet kormánytól lehetőséget kaptunk arra, hogy teljes jogú tagok legyünk, és bármilyen mesterséget elsajátíthassunk. A nőinknek minden lehetőségük megvan arra, hogy a férfikkal azonos szinten vegyenek részt az ötéves terv végrehajtásában.”²³ A szovjet nőről alkotott kép, hogy a nő a férfi társa a mindennapi szocialista „küzdőlemben” (a termelési tervért, a rendért a város utcáin, a szocialista versenyek megnyeréséért) fokozatosan valósággá vált. Az 1960-as években a nők már ugyanolyan természetes módon dolgoztak az iparban, mint a férfiak, anélkül hogy hősiességnak tekintették volna azt. És éppen ez az egyenlőség vált a szovjet nők értékorientációjának a részévé.²⁴

A szovjet időkben a nők teljes jogi egyenjogúságot kaptak. Az egyenjogúság hivatalos ideológiája ugyanakkor elfedte a nők tényleges hátrányos megkülönböztetését az élet minden területén. Kimondatlanul létezett egyfajta, az állam által szankcionált társadalmi nemi szerződés, az úgynevezett „dolgozó anya szerződése”: egy nő hivatalosan a férjével azonos jogokkal rendelkezik, bármilyen oktatásban részesülhet, bármilyen beosztásban dolgozhat, de a család nem szűnik meg a tevékenységének alapja lenni. Mivel az állam a nőre két szerepet is osztott – a dolgozó nő és az anya szerepét –, elkezdte használni a „dolgozó anya szerződése” kifejezést.²⁵

20 Vörös Zászló, 1960. március 8. 16. évf. 29. (1788.) sz. 2.

21 Курганов, 1968. 3–57.; Кузнецова, 1980; Айвазова, 1998. 66–99.; Айвазова, 2001; Пушкарева, 2007. 496.

22 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 77.

23 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 5.

24 Барсукова, 2001.

25 Суковатая, 2009. 67–95.; Кись, 2007. 266–270.

A dolgozó nő a munka világában

Az Ukrán SZSZK háború utáni demográfiai helyzetét a nők és a férfiak népességen belüli arányának eltérése jellemezte, különösen a munkaképes korú lakosság (5,6 millió) tekintetében: itt a férfiak létszáma a fele volt a nőkének.²⁶ Kárpátalján az 1959-es népszámlálás szerint a 920 173 lakosból 481 828 volt nő és 438 345 férfi.²⁷ Ezért erősíteni kellett a nők szerepét, mint állították: „a szovjet nő a szocialista társadalom (aktív és egyenlő) építője”. Az állam célja az volt, hogy bevonja a nőket az iparba, a mezőgazdaságba és egyéb szektorokba, így például a tudományos életbe.²⁸ A nők az ipari termelés legnehezebb ágazataiban is dolgoztak, kiváló kőszénbányászok, lakatosok, esztergályosok, villanyhegesztők,²⁹ kádárok³⁰ voltak köztük.

A kárpátaljai nők főként mezőgazdasági munkákat végeztek: kivették a részüket az aratásból, a vetésből, az állattenyésztésből, valamint a különféle feldolgozóipari munkából is. A Kárpátalján létrehozott kolhozok munkásainak több mint a fele nő volt. „A nőkérdés a kolhozokban – fontos kérdés, elvtársak. (...) A kolhozokban a nők nagy erőt képviselnek. Ezt az erőt véka alatt tartani – bűn. Kötelességünk az, hogy a nőket a kolhozokban előtérbe toljuk s ennek az erőnek teret engedjünk.”³¹ „A Kárpátontúli terület női a szovjet népek nagy baráti családjában, az egész ország összes nőivel együtt élvezik a szovjet rendszer adta nagy szabadságot és lehetőségeket. (...) Különösen nagy számban veszik ki területünk női részüket a kolhoztermelésben. Munkaeredményeikkel országos hírnévre tettek szert”³² – olvashatták és hallhatták újra és újra a helyi lakosok.

Ami az ipari munkát illeti, a régióban a nők elsősorban a könnyű-, az élelmszer-, a textil- és a ruhaiparban tevékenykedtek, de jelen voltak a vegy-, a nehéz-, a gép-, az elektrotechnikai, a vas- és a fémiparban is (1. táblázat). Számosan még a bányákban is dolgoztak. Kárpátalján fontos tevékenység volt a bortermelés, így sok nő dolgozott a borászatokban, ahol főként palackozták vagy csomagolták az italokat.³³ A beregszászi Május Elseje Bútorgyártó Üzemben több női mester volt, és sok nő állt csiszológép, körfűrész mellett is.³⁴ A kárpátaljai építőipari üzemekben, elsősorban a téglá- és a cserépgyárakban is dolgoztak nők. Koszter Ilona elsőként szer-

26 Панченко, 1997. 108.

27 Народне господарство, 1964. 12–13.

28 Vörös Zászló, 1958. március 9. 14. évf. 30. (1483.) sz. 1.

29 Коваль, 1970. 175.

30 Дудник, 2005. 195–203.

31 J. V. Sztálin az élenjáró kolhozparasztok első össz-szövetségi kongresszusán 1933. február 19-én elhangzott beszédéből. Sztálin, 1952. 533–534.

32 Vörös Zászló, 1951. június 24. 7. évf. 49. (689.) sz. 1.

33 „Koszovilka Irén, a berehovái [beregszászi] borüzem palackozó műhelyének dugaszolója elmondta: (...) 1949-ben jöttem az üzembe dolgozni. Akkor még nem voltak gépek. (...) Nemsokára a műhelyünket teljesen automatizálták. A munkásnőket megtanították az automaták kezelésére. (...) 1953-ban Koszovilka Irént megválasztották a dolgozók képviselői kerületi Szovjete képviselőjéül.” Vörös Zászló, 1958. március 9. 14. évf. 30. (1483.) sz. 1.

34 „Dancs Erzsébet hat éve dolgozik a Május Elseje bútorkombinátus fűrésztelepén. Ez alatt az idő alatt az egyszerű napszámosból élenjáró szakmunkássá vált. A körfűrészen dolgozva, az anyagok gazdaságos kihasználása, az üresjáratok kiküszöbölése és jelentős mennyiségű villanyáram megtakarítása mellett az

zett égetőmesteri szakképzettséget a beregszászi 1. sz. téglagyárban. Kemény fizikai munkát végezve, 18 kemencében égette naponta a téglákat, feladatait 150–170 százalékra teljesítve. Ugyanebben a gyárban a Bence Irén vezette cserépprészelő brigád naponta 1800–2000 darab cserépet készített terven felül.³⁵ A szovjet időszakban Kárpátalján hat ilncai (iloncai, Ilosvai járás) és két berezinkai (nyírhalmi, Munkácsi járás) bányában lignitet (barnaszenet) termeltek ki. A munkácsi bányagazgatóság berezinkai tárnájában Hajcsuk Mária mint villamoskocsi-vezető kiváló sztahanovista munkát végzett, de dolgozott a beregszászi 1. sz. Építészeti-Szerelő Igazgatóság építészeti brigádjában is, ahol az építkezés egyik legjobb dolgozója volt, a habarcskeverő gépet kezelte.³⁶

1. táblázat. A nők aránya a nemzetgazdasági ágazatokban Kárpátalján (%)³⁷

Ágazat	1950	1955	1956
Ipar	16	23	24
Építőipar	11	16	21
Gép- és traktorállomások	4	9	4
Állami gazdaságok és mezőgazdasági kisegítő vállalkozások	42	54	52
Kommunikáció és közlekedés	11	14	15
Kereskedelem, beszerzés, anyag- és műszaki ellátás	24	34	36
Közétkeztetés	55	59	61
Oktatás	60	65	66
Egészségvédelem	79	79	80
Állam- és gazdaságirányító szervek, állami szervezetek, hitelintézetek és biztosítóintézetek apparátusa	32	39	40
Összesen	27	32	34

Nemcsak Kárpátalja területén dolgoztak a vidék lányai, asszonyai, hanem gyakran otthonuktól messze építették „a még szebb szovjet jövőt”. Így például a beregszászi Kolozsi Mária öccsével, Kolozsi Istvánnal együtt dolgozott a Vorosilovgrádi terület, Popajovszki kerület Marijevka telepének szénbányájában.³⁸ Hosszasan lehetne még sorolni a kimagasló eredményeket elért kárpátaljai nők példamutató sikereit, akik a nemzetgazdaság minden területén jelen voltak.

A fiatal lányok, azok a Komszomol-tagok, akiket a családi kötelezettségek még nem terheltek túlságosan, viszonylag könnyebben reagáltak a jelentkező társadalmi igényre. Elsősorban őket mozgósították a férfiakkal együtt a nehézipari üzemek építéséhez, vonták be a városok, utak, szociális létesítmények stb. építésére szervezett számos közmunkába. Készségesen vettek részt az ipari szakmunkáskép-

USzSzk Legfelsőbb Szovjete ülészaka tiszteletére napi feladatát átlag 150 százalékra teljesíti.” *Vörös Zászló*, 1952. március 30. 8. évf. 27. (769.) sz. 2.

35 *Vörös Zászló*, 1950. március 9. 6. évf. 20. (450.) sz. 2.

36 *Vörös Zászló*, 1960. július 2. 16. évf. 78. (1837.) sz. 2.

37 *Народне господарство*, 1957. 124.

38 *Vörös Zászló*, 1953. május 21. 9. évf. 42. (891.) sz. 1.

zésben, sajátították el a különféle szakmákat, és álltak munkába a foglalkoztatási tervnek megfelelően.

Az anyagi jólét és a megélhetési források hiánya, a vágy arra, hogy elismerjenek „normális szovjet emberként”, hogy bizonyíthassák az ártatlanságukat (ez a viselkedési modell az úgynevezett „nép ellenségei” utódjainál és a repatriáltak esetében volt jellemző a Szovjetunióban), a lakóhely megváltoztatásának szükségessége annak érdekében, hogy legalább egy kicsit szabadulj a rendszer szoros felügyelete alól – mindezek, és még sok más dolog ösztönözte arra az embereket, hogy bármilyen munkát elvállaljanak, a személyes preferenciák figyelembevétele nélkül. Hogy munkanapokért dolgozzanak a kolhozban, messzire utazzanak az otthonuktól a szervezett munkaerő-elosztási kiküldetéseknek megfelelően, vagy tanulni menjenek a munkaerőforrás-tartalék rendszerén belüli számos tanfolyam egyikére vagy oktatási intézmény valamelyikébe.

A megfelelő oktatás és képzés biztosítása a nők számára fontos volt a magas színvonalú munkateljesítés érdekében, a gazdasági fejlődést szem előtt tartva (2. táblázat). Többféle tanfolyam közül lehetett választani: egészségügyi, mezőgazdasági, varró, vegyi alapismeretek stb.³⁹ Emellett várták az érdeklődőket az önképzőkörök, agrotechnikai körök és kolhoz-egyetemek is, ahol az előadásokat tudósok, képesített mezőgazdászok, kolhozparasztok – „a bő termés mesterei” –, a Szocialista Munka Hősei tartották, és amelyeknek sikerességéről a szomszédos országok is beszámoltak.⁴⁰ Nehezebb volt azoknak a nőknek a helyzete, akiknek nem volt végzettségük, és számos ok miatt nem engedhették meg maguknak a tanulást, aminek következtében őket szakképzettséget nem igénylő feladatoknál alkalmazták. A tanult nők, akik a munkában élen jártak, nagyon gyorsan csoport-, illetve brigádvezetőkkel válhattak, de akár kolhozelnökké vagy a szovjet (tanács) elnökévé, képviselőjévé is.⁴¹ Iván Margit – akinek kukoricatermesztési módszereit széles körben terjesztették –, a beregi Lenin Kolhoz csoportvezetője például eleinte a falusi szovjet képviselője volt, majd annak elnökévé választották.⁴²

2. táblázat. A lakosság iskolai végzettsége Kárpátalján az 1959. január 15-i népszámlálás adatai tükrében⁴³

Megnevezés	Mindkét nem	Férfi	Nő
Befejezett felsőfokú	8 596	4 959	3 637
Nem befejezett felsőfokú	5 386	2 516	2 870
Speciális középfokú	24 055	9 886	14 169
Általános középfokú	30 932	14 448	16 484
Nem teljes középfokú	142 623	71 071	71 552
Általános és nem befejezett hétoosztályos	237 302	115 837	121 465

39 Vörös Zászló, 1960. január 5. 16. évf. 2. (1761.) sz. 1.

40 Romániai Magyar Szó, 1950. március 23. 4. évf. 773. sz. 4.

41 KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 3238. 1–13.

42 Vörös Zászló, 1949. október 27. 5. évf. 86. (412.) sz. 2.

43 Народне господарство, 1964. 10.

A nők gyakran keményen dolgoztak, de nem volt elég pénzük a megélhetéshez. A fizetésükből megmaradó minimális összegeket a háztáji önellátó termelésbe fektették, különösen faluhelyen, és ennek köszönhetően tudtak megélni. A háztáji gazdaság vezetése közben a nő egy második munkanapot dolgozott le, amit az elsővel ellentétben nem értékelték, és amelyért nem is fizettek. Ugyanakkor kiegészítő jövedelemszerzési módokat is keresnie kellett, ilyen volt például a háztáji földken természetett javak eladása a városi piacokon, néhány jószág nevelése, ruhavarrás rendelésre, durva vászon készítése házi szövőszékeken lepedőnek, törölközőnek, takarónak stb.

A nők kettős terhelésének kérdése idővel megjelent a hivatalos dokumentumokban is. A Szovjet Kommunista Párt Központi Bizottságának (SZKP KB) 1966. októberi rendelete a nőkkel szemben tanúsított feudális bánásmód elleni küzdelemre és a mindennapokban jelentkező egyenlőtlenségek leküzdését szolgáló feltevések megteremtésére szólított fel.⁴⁴

A család és a gyermekvállalás jelentősen korlátozta a nők mobilitását. Nehéz volt teljesíteni a munkatervet egy kisgyerek gondozása mellett. Ezért az egész országban megkezdték a bölcsődei és az óvodai hálózat helyreállítását, ami az 1950-es évek elejére javulást eredményezett. A sajtó is hírt adott arról, hogy „évről évre növekszenek a kiadások iskolák, óvodák és bölcsődék építésére”.⁴⁵ Komolyan vették Lenin útmutatását, hogy „a nyilvános étkezdék, bölcsődék, óvodák, amelyek valóban alkalmasak arra, hogy felszabadítsák a nőt (...), hogy csökkentsük és megszüntessük azt az egyenlőtlenséget, amely a nők helyzetében a férfiakéhoz képest a társadalmi termelésben és a társadalmi életben való szereplésük terén fennáll”.⁴⁶

A pártvezetés a propaganda által azt sugallta, hogy a „csak háziasszonyok” a társadalomnak nem olyan hasznos tagjai, mint a dolgozó anyák. Szorgalmazta a nők fokozott munkába állását, de ezzel párhuzamosan a szülés fontosságát is hangsúlyozta: a sokgyermekes anyát példaképpé emelte. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1944. július 8-án elfogadott rendelete a nők és az anyaság védelméről növelte az állami támogatást a gyermeket váró nők, a sokgyermekes és az egyedülálló anyák számára. Az anyák már a harmadik gyermek szülése után egyszeri különleges állami segélyben részesültek (a háború előtt csak a hetedik gyermek után járt). Az egyedülálló anyák már az első gyermek születése után segélyt kaptak. A gyermek 1–5 éves kora között is járt különböző juttatás.⁴⁷ A törvényt Kárpátaljára is kiterjesztették, s már 1946. február 25-én megkezdődött az első sokgyermekes anyák segélyezése.⁴⁸ A sokgyermekes nőket és a leányanyákat évente többszöri állami támogatásban részesítették. A tíz- és több gyermekes anyákat a „Hős Anya”, az öt-

44 Барсукова, 2001.

45 *Vörös Zászló*, 1954. március 4. 10. évf. 18. (971.) sz. 2.; *Vörös Zászló*, 1959. március 8. 15. évf. 29. (1635.) sz. 1.

46 Lenin, 1980. 23–24.

47 „A kérdéses törvény szerint hazánkban az anyák a 3-ik gyermek születésénél 100 (feltéve, hogy a két előbbi él), a 4-iknél 1300, az 5-iknél 1700, a 6-iknél 2000, a 7-iknél 2500, a 8-iknél 2500, a 9-iknél 3500, a 10-iknél 3500, a 11-iknél és következők születésénél 5000 rubel egyszeri segélyt kapnak.” *Vörös Zászló*, 1946. március 31. 2. évf. 26. (35.) sz. 1.

48 *Vörös Zászló*, 1946. július 28. 2. évf. 61. (70.) sz. 1.; *Vörös Zászló*, 1946. augusztus 15. 2. évf. 66. (75. sz.) 1.

gyermekeseket az „Anyai Dicsőség”, a háromgyermekeseket az „Anyaság Érdemrendje” nevű kitüntetéssel jutalmazták. 1947 folyamán már 754 sokgyermekes anyja és 138 leányanya részesült állami segélyben Kárpátalján.⁴⁹ A nők zöme azonban – hogy ne veszítse el a társadalmi helyzetét – nem vállalt sok gyermeket. A tendencia, hogy családonként 1-2 gyermeket neveltek fel, maradandónak bizonyult, és ez lehetővé tette a nő számára, hogy a szülési szabadság után viszonylag rövid időn belül visszatérjen a munkába. A nőre hárult a szoptatás, a gyereknevelés, a ruhasvásárlás, a főzés, továbbá a gyermek megismertetése a körülötte lévő világgal és a kommunista erkölccsel, emellett a gyermek megfelelő felkészítése az iskolába és a szabadidő kulturált eltöltésének megszervezése.⁵⁰

Sztálin idejében a magzatelhajtást igénybe vevő és az azt végrehajtó vagy abban segédkező személyt börtönbüntetésre ítélték, mivel az abortuszt az 1936. évi alkotmány tiltotta. A fogamzásgátló szerek hiányában, továbbá az abortusztilalom miatt megugrott a születésszám, nőtt a kívánt és nem kívánt terhességből származó gyerekek száma. Sztálin halála után az abortuszpolitika enyhült, és 1955. november 23-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnöksége rendelete legalizálta az abortuszt. Az abortusz mellett döntő nőket azonban a társadalom továbbra is elítélte.

A nőtanácsok tevékenysége

A nőket érintő kormány- és pártfeladatokat a női egyesületek széles körű hálózatának kialakításával hajtották végre. A háború után különféle szekciókkal rendelkező nőtanácsok szerveződtek. A nőtanácsok tényleges hatalommal, önálló döntéshozatallal nem rendelkeztek, csak a kommunista pártvezetés utasításait betartva működhettek. Ennek ellenére tagadhatatlan, hogy a nők lehetőségei a társadalmi és gazdasági élet valamennyi területén jelentősen kitágultak.

A nőtanácsok a Szovjetunióban települési szinten szerveződtek, hogy hatékonyabban elérjék és támogassák a helyi nőközösségeket. A különböző megyék nőtanácsainak egyedi, speciális feladataik voltak, amelyek elsősorban a kormány politikájától függtek.⁵¹ 1946-tól egyre nagyobb számban alakultak meg a nőtanácsok Kárpátalján, és szinte minden településen működtek.⁵² A kommunista hatalom elképzelése szerint ugyanis a nőtanácsok indítják el a kárpátaljai nőket azon az úton, amely az igazi „női egyenjogúság gyakorlati beteljesüléséhez vezet”.⁵³ A nőtanácsok valóban jelentős szerepet játszottak abban, hogy a szovjet politika céljainak megfelelően a női munkaerő hatékonyan vegyen részt a gazdasági építkezésben, hozzájárulva a szocialista társadalom fejlődéséhez, azaz a nőtanács a női munkavállalást elősegítő szervezet volt.

49 Vörös Zászló, 1946. július 4. 2. évf. 54. (63.) sz. 1.

50 Айвазова, 2001.

51 KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2891. 1–22.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2892. 1–21.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2299. 1–57.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2300. 1–116.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2301. 1–143.

52 Vörös Zászló, 1958. április 18. 14. évf. 47. (1500.) sz. 2.

53 Vörös Zászló, 1946. augusztus 11. 2. évf. 65. (74. sz.) 2.

A toborzókampány szövege a következőket ígerte: „Meg fogják látni mind-azok a nők, akik csatlakoztak a Női Tanácshoz, hogy ezentúl saját maguk vehetik kezükbe sorsuk és ezer ügyes-bajos dolgaik elintézését, mert a nők dolgát mégis csak női szemmel lehet legtisztábban látni. A gyermekek ügyéhez szintén női szívre és női tapasztalatokra van szükség, mert ki értené meg jobban, mire van szüksége a gyermeknek, mint az anya? Ki tudná jobban, mi kell egy háziasszonynak, mint a háziasszony? Ki érzi át jobban a munkásnő, a falusi dolgozónő helyzetét, mint éppen ezek a dolgozó nők? De ahhoz, hogy tudjanak segíteni, nekik is fejlődni kell, tanulni, megérteni a szocializmus lényegét.”⁵⁴

Az egyes nőtanácsokat a nyílt szavazással megválasztott elnöknő vezette, munkáját helyettes és titkár segítette. A tanácsokban több szakosodott bizottság, alosztály működött, így például termelési, egészségügyi, kereskedelmi, kulturális, oktatási stb., amelyek élén kinevezett vezetők álltak. A nőtanácsok elnökévé, helyettes elnökévé, felelős titkárává és tagjaivá politikailag felvilágosodott és a munkában élen járó nőket választottak meg. A nőtanácsok a helyi pártszervezetek irányítása alatt végezték a munkájukat, amelyek nem győzték hangsúlyozni: „A Női Tanácsok feladata, hogy a pártszervezetek irányítása alatt a dolgozó nőket a szovjet hazafiasság, a népek közötti barátság, a Lenin–Sztálin pártja iránti odaadás szellemében neveljék.”⁵⁵ A pártszervezet kötelessége volt segítséget nyújtani a tanácsok munkaterveinek összeállításához, jóváhagyni azokat a pártgyűléseken, havonta legalább egyszer közgyűlést összehívni, ahol a párttagok a tervekhez észrevételeket, kiegészítéseket, módosításokat javasolhattak. Az elnöknőnek beszámolót kellett tartani a tanács munkájáról, eredményeiről, és nem utolsósorban a körzeti pártbizottság nőosztályára jegyzőkönyvet benyújtani. „A Női Tanácsok csak akkor fejthetnek ki eredményes tevékenységet és teljesíthetik az előttük álló feladatokat, ha az elsőfokú pártszervezetektől állandó és gyakori segítséget kapnak.”⁵⁶

1947. június 21-én már 47 tanács működött a Beregszászi járásban, ebből 10 Beregszász városában. A beregszászi körzeti kommunista pártbizottság nőszervezési ügyosztályának Svordák Katalin volt a vezetője. Az ő feladatai közé tartozott, hogy rendszeresen látogassa, támogassa a nőtanácsokat, ellássa őket mintatervekkel. Megszervezte a munkát, körzeti közgyűléseket rendezett, illetve segített létrehozni nőtanácsokat azokon a településeken, munkaközösségekben, ahol még nem működött nőszervezet.⁵⁷

A nőtanácsoknak szerteágazó feladataik voltak: megszervezni, irányítani és felügyelni a nők munkavégzését; széles körű agitációs, tömegfelvilágosító és nevelőmunkát végezni a nők körében; a nők szaktudásának, politikai és kulturális színvonalának emelése; gyermek- és anyavédelmi ügyek intézése. A nőtanácsok tagjai ének-, tánc- és színjátszó csoportokat alakítottak, és minden évben többször rendeztek különféle jótékonyági esteket, kultúrelőadásokat, rendezvényeket, bálakat. A programokból származó bevételt a nehéz sorsú gyermekek megsegítésére fordí-

54 Uo.

55 *Vörös Zászló*, 1953. április 19. 9. évf. 3. (8823.) sz. 1.

56 Uo.

57 *Vörös Zászló*, 1947. július 29. 3. évf. 52. (165.) sz. 2.

tották. Így például 1947-ben Benében nagy sikerű színi előadást rendeztek. Az előadás jövedelméből 20 félárva gyermeket láttak el téli ruhával, illetve szegény gyerekeket lábbelivel.⁵⁸

A szovjet vezetés úgy vélte, hogy a gyermekintézmények megszervezéséről és fejlesztéséről a nőknek kell gondoskodniuk, így ezen a téren is számos feladata akadt a nőtanácsoknak. „A Női Tanács életre hívása többek között azt a célt is szolgálja, hogy a dolgozó nő válláról levegye legalább a házi teendők gondjait, és nyugodtan végezhesse dolgát munkahelyén azzal a tudattal, hogy a gyermeke szakszerű felügyeletben és rendes táplálkozásban részesül.”⁵⁹ A nőtanácsok tagjai rendszeresen jártak a gyermekintézményekbe. Ilyenkor megfigyelték, hogyan nevelik a gyerekeket, megvizsgálták az egészségügyi és tisztasági körülményeket. Szükség esetén indítványokat és javaslatokat tettek a helyzet javítására. Gondoskodtak arról, hogy az iskolás korúak időben járjanak az iskolába, és ne legyen hiányzásuk, ezért rendszeresen felkeresték a szülőket. Napközi és gyermekotthonok, óvodák, bölcsődék, iskolák, szülőotthonok alapításában és tisztán tartásában segédkeztek. Nagy figyelmet fordítottak az iskolás gyermekek étkeztetésére, a szegény gyermekek ruhával, lábbelivel való ellátására, a sokgyermekes anyák, özvegyek támogatására. A falvakban az írástudatlanok számára írás-olvasás oktatást, az ifjúságnak pedig ukrán és orosz nyelvtanfolyamot szerveztek.⁶⁰

A nőtanácsok külön feladata volt a falu egészségügyének megszervezése, támogatása és ellenőrzése. A tanácsok egyes tagjai két hónapos egészségügyi tanfolyamokon vettek részt, ahol legfőképp az elsősegélynyújtás alapjait tanulták meg. A falvak lakóit rendszeresen látogatták, egészségügyi tanácsokat adtak nekik, ha indokolt volt, háziorvos segítségét kérték.

A kommunizmus elutasította az istenhitet, ezért a nőtanácsnak a feladatai közé tartozott a tudományos ateizmus terjesztése, aminek az egyik leggyakoribb formája az ateista kérdés-felelet estek szervezése volt.⁶¹ Például a gáti Bugyonnij Kolhoz nőtanácsának ezen a téren folytatott eredményeiről az alábbi olvashatjuk: „Eredményesen működik a Bugyonnij kolhoz női tanácsa a tömegfelvilágosító munka terén is. Sikeresen változtatták meg a nőknek a vallással szemben tanúsított magatartását. Ennek tudható be, hogy húsvét vasárnapján több mint 100 kolhozistánő (...) dolgozott a kolhozmezőkön.”⁶² „A vallás és a tudomány, A vallás és a nő című előadások megfelelő filmekkel illusztrálva nagy közönséget vonzottak. (...). Hiszen

58 Vörös Zászló, 1947. január 1. 3. évf. 1. (114.) sz. 1.

59 Vörös Zászló, 1947. március 16. 3. évf. 22. (135.) sz. 1.

60 Vörös Zászló, 1947. november 23. 3. évf. 95. (208.) sz. 1.

61 „Szükség van ateista tematikájú előadásokra, olyan filmekre, melyek a régi vallási szokások helyett az új, szovjet szokások bevezetését és meghonosítását propagálják. (...) A Tudás Társulat rafajlovói [Rafajnaúj-falu] elsőfokú szervezetének elnöke, Deák F., valamint Kocsis K., Deák M., Balogh J., az ateista szakosztály előadói előadásokat tartottak a kolhozistáknak ateista témáról, egyéni alapon foglalkoznak a hívőkkel. (...) Sok hasznosat merítettek az agitátorok A református vallás megjelenése Kárpátontúlon, A jehovizmus és reakció lényege c. előadásokból. (...) Ugyanakkor beszélünk kell a tudományos ateista propagandát koordináló tanácsok munkájában felmerülő hiányosságokról is. Elégtelenül gondoskodnak az emberek ateista szellemben történő neveléséről.” Vörös Zászló, 1971. július 3. 27. évf. 76. (3570.) sz. 1.

62 Vörös Zászló, 1950. április 20. 6. évf. 32. (462.) sz. 2.

a mozihálózat dolgozói és a kultúrmunkások együttműködése az ateista propagandában, amint azt Gáton és a Városi Filmszínházban tartott estek tapasztalatai bizonyítják, pozitív eredményeket hoz.”⁶³

A tanács tagjai nagy figyelmet fordítottak az önképzésre, a tanulásra. Esténként közösen tanulmányozták például az alkotmányt, a választási szabályzatot, a kommunista párt határozatait, hogy megfelelő felkészültséggel végezhessek az agitációs munkát a rájuk bízott körzetekben, mivel az agitáció az egyik legalapvetőbb és legfontosabb feladatuknak számított. Felügyelték, hogy a nők rendszeresen járnak-e dolgozni, hogy teljesítik-e a kötelező munkaminimumot. Megfelelő munkafegyelmet biztosítottak, mindezzel hozzájárultak a termelés fokozásához.

Rendszeresen összehívták az élenjáró munkásnőket tanácskozássra, vezetőségi ülésre abból a célból, hogy tapasztalatot cseréljenek, és kijelöljék a jövőbeni feladatokat.⁶⁴ Tették ezt nemcsak körzetenként vagy megyénként, hanem országosan, a Szovjet Nőbizottság és a Nemzetközi Demokratikus Nőszövetség munkájába betekintve.⁶⁵ A kárpátaljai nőtanácshoz is érkeztek asszonyok más területekről, akik hazatérve a sajtó hasábjain dicsérték a vidék gazdasági fejlettségét és a szorgalmas női munkát.⁶⁶ Felszólalásaikban az élmunkások a kolhozban dolgozó valamennyi nőt felszólították, hogy „dolgozzon még jobban, erősítse a munkafegyelmet, növelje a munkahatékonyságot, termeljen magas hozamokat”.⁶⁷ „A kolhozaink jelentik számunkra az esküvőnket, az örömteli életünket: ez a boldogságunk” – hangzott a lelkes propagandaszlogen.⁶⁸

A távoli településekről érkező női aktivisták megismerkedtek a kollégáikkal, megismerhették problémáikat és a kitűzött feladatok teljesítésében elért eredményeiket. A találkozók résztvevőinek szinte minden felszólalásában szerepelt a siker elérésére ösztönző személyes motiváció hangoztatása. Gyakran adtak hangot annak, hogy sorsuk a mindennapi életben jobbra fordult: „Korábban a nők elnyomottak voltak, nem tudtak semmilyen előremutató hőstettéről, most a nők felelős pozíciókban dolgoznak, vannak női képviselők, női szocialista munka hősei, a nőkről lehet az újságokban és a folyóiratokban olvasni.”⁶⁹ „4 éve élek a Szovjetunióban. 4 éve érzem magamat egyenrangú állampolgárnak, részt veszek az egyenlő állampolgárok választásain, részt veszek az építkezésben, a hazám újjáépítésében”⁷⁰ stb.

Az előadók beszámolóik során többször is hangsúlyozták, hogy a szovjet államban a nő egyenlő jogokat kapott a munkához és a pihenéshez, minden lehetősége megvan az önmegvalósításra, elsősorban a magas termelékenységű munkában, valamint politikai világgépe bővítésében: „Komszomol tag vagyok, de számomra ez nem elég, kommunista akarok lenni, és készülök arra, hogy csatlakoz-

63 Vörös Zászló, 1971. február 13. 27. évf. 19. (3511.) sz. 1.

64 Vörös Zászló, 1946. július 28. 2. évf. 61. (70.) sz. 1.; Vörös Zászló, 1972. július 20. 28. évf. 87. (3733.) sz. 2.

65 Asszonyok, 1968. 8. sz. 27.

66 Szabad Nép, 1955. december 8. 13. évf. 339. sz. 4.

67 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 53.

68 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 58.

69 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 72.

70 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 61.

zam a párt tagjelöltjeihez, hogy politikailag tapasztalt legyek, és megértsem az összes gazdasági és politikai kérdést.”⁷¹ Motivációként felhasználták mind a személyes vágyakozásokat a mindennapi élet jobbá válása iránt, mind annak szükségességét, hogy segítsenek az államnak és a kommunista pártnak, amely a vezetőjével együtt „folyamatosan gondoskodik polgáraitól”.

Az ilyen találkozókon a nők nemcsak a már meglévő motivációikat fogalmazták meg, hanem egyebek mellett a soron következő nagy feladatokat is kitűzték maguk elé. Hittel vallották, hogy az aktív közösségi munka folytatására elsősorban a kormány által kitűzött fontos feladatok teljesítéséhez volt szükség (például az ötéves terv négy év alatti végrehajtásához).⁷² A minél magasabb termelési mutatók elérése érdekében szocialista munkaversenyeket szerveztek a földműves brigádokban, az állattenyésztési telepeken, az üzemekben és gyárakban is. A munkaerőhiány enyhítésére és a gazdasági célok elérésére a sztahanovista mozgalom⁷³ keretében új nőideál alakult ki. A sztahanovista női munkások példát mutattak a hatékonyságban és eredményességben, túlteljesítve a munkahelyi normákat és előírásokat. Az új nőideál hangsúlyozta, hogy a nők képesek nagyobb technikai és szakmai tudást elsajátítani, és hozzá tudnak járulni a gazdasági fejlődéshez ugyanúgy, mint férfi kollégáik. Az új nőideál tehát szoros kapcsolatban állt a szocialista értékekkel, azzal, hogy a nők termelőmunkát végeznek. A nők a kemény munkavégzésből adódóan gyakran idősebbnek tűntek a koruknál, ugyanakkor a korabeli elvárások miatt a szép nőre úgy tekintettek, mint egy „nem dolgozó elemre” vagy akár egy „könnyű viselkedésű nőre”.

A kárpátaljai nők az iparban is igyekeztek alkalmazni a szovjet sztahanovisták módszereit. Korabelnyikova Lídia, a Párizsi Kommün Cipőgyár sztahanovistája az anyagmegtakarítás terén indított országos mozgalmat. A mozgalom lehetővé tette, hogy havonta egy napot, évente pedig két hetet csak a megtakarított anyagokból dolgozzanak, aminek évente kilencezer cipő volt az eredménye. „Korabelnyikova Lídia kezdeményezésére a berehovói [beregyszászi] ruhagyár is harcot indított az anyagmegtakarításért. (...) 8766 méter szövetanyagot takarítottunk meg.”⁷⁴ A beregyszászi ruhagyárban mindenki ismerte Kovács Malvin brigádvezetőt vagy Bányász Katalint, akik követték a szovjet sztahanovisták kezdeményezését (növelték az anyag- és a villamosenergia-megtakarítást), és munkatapasztalataikat átadták más dolgozóknak.⁷⁵ A munkahelyeken eredménymutató táblákat függesztettek ki, amelyeken naponta feltüntették a munkaeredményeket, ami lehetővé tette, hogy

71 CDAGOU, F. 1. op. 74. szpr. 2. 54.

72 KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2711. 1–160.; KTÁL, F. 1. op. 1. delo Nr. 2712. 1–49.

73 Részlet a 15. évfordulóra rendezett megemlékezés szövegéből: „Ez a mozgalom 1935-ben a donyecki szén-medence Központi Irmino bányájának Sztálin J. V. tárnájában született. Ezen a napon Sztahanov Alekszej fiatal bányász, új módszerrel dolgozva, túlteljesített minden addigi normát és hatalmas munkaeredményt mutatott fel. (...) Sztálin J. V., a dolgozók nagy vezére és tanítója a sztahanov-mozgalmat úgy jellemezte, mint a szocialista verseny magasabb formáját és előre látta az új mozgalom nagy perspektíváját. Sztálin elvtárs tisztában volt azzal, hogy a sztahanov-mozgalom hulláma előlönti egész országunkat és Hazánk szocialista építésének történetét.” *Vörös Zászló*, 1950. augusztus 31. 6. évf. 70. (500.) sz. 1.

74 *Vörös Zászló*, 1951. február 25. 7. évf. 16. (656.) sz. 2.

75 *Vörös Zászló*, 1951. március 11. 7. évf. 20. (660.) sz. 1.

a brigádok tagjai állandóan ellenőrizték munkateljesítményüket és figyelemmel kísérik versenytársaikat.

A szovjet vezetés az *egyenlő munkáért egyenlő bér jár* elvét hirdette, azonban a férfiak és a nők ugyanabban a munkakörben nem ugyanakkora fizetést kaptak. Azokban az ágazatokban, ahol főként a nők domináltak, a fizetések alacsonyabbak voltak, mint azokon a munkahelyeken, ahol a férfiak dolgoztak többségben.

A kitüntetések általában a nemzetközi nőnap alkalmából adták át.⁷⁶ A munkában kimagaslók tapasztalatait egyfajta motivációs céllal a sajtó hasábjain közzé tették „Az elmaradozókat az élenjárók soraiba!” jelszóval.⁷⁷ Ilyenkor a példaeértékű munkásnők fotóit is közzé tették a lapokban. A nőnap alkalmából különböző jelszavak jelentek meg a címdalakra, mint például: „Éljenek a szovjet nők – a béke és a népek közötti barátság dicső harcosai!”, „Dicsőség a szovjet nőknek, a kommunizmus aktív építőinek!”;⁷⁸ „Dicsőség a szovjet Haza lelkes honleányainak, a kommunizmus aktív építőinek, a békéért harcoló nők világmozgalma élharcosainak!” Sztálintól is idéztek: „Ilyen nők nem voltak és nem is lehettek a régi időben.”⁷⁹

Konklúzió

Összefoglalva elmondható, hogy a Szovjetunióban a hatalom a nők egyenjogúságának hirdetésével a háború után több társadalmi-demográfiai-gazdasági célt kívánt elérni. A nők jelentős létszámú, újonnan bevonható munkaerőforrást jelentettek, amelyet az állam különböző feladatok elvégzésére mozgósított. Az egyenjogúság elvéből kiindulva a nőket már nem zárták el azoktól a szakmáktól és pályáktól, amelyek korábban férfiak számára voltak fenntartva. A nők olyan ipari, tudományos, technikai pályákra léphettek, amelyekben addig szinte kizárólag férfiak dolgoztak, sőt időnként még vezetői pozíciókba is juthattak, ami addig a férfiak kiváltságának számított. A nőknek a férfikkal azonos szerepmodelleket kínáltak, de a valóságban csak kevés nő volt képes úgy kiteljesedni a munkájában, mint a férfiak. A nők teljesen eltérő túlélési stratégiákat és viselkedésmodelleket alakítottak ki, annak függvényében, hogy milyen társadalmi és élethelyzetben voltak. A korabeli sztereotípiák megkülönböztették például a „munkásnőt”, az „anya-nőt” státuszt.

Kárpátalján, csakúgy, mint az egész Szovjetunióban, a nők a termelés minden területén aktívak voltak: a nemzetgazdaság újjáépítésében, az ötéves terv négy év alatt történő megvalósításáért folytatott küzdelemben, a kolhozokban végzett

76 „A Nemzetközi Nőnap 50. évfordulója alkalmából a kiváló munkaeredményekért és a különösen eredményes közéleti tevékenységért a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjete Elnökségének 1960. március 7-i rendelete értelmében az ipar, mezőgazdaság, tudomány, kultúra 253 élenjáró nőjének és ismert közéleti tényezőjének adományoztak a Szocialista Munka Hőse címet (...) a Sarló és Kalapács arany érem egyidejű átnyújtásával. (...) 2380 nőt Lenin-rendjellel, 262 nőt a Munka Vörös Zászlaja rendjellel, 1412 nőt a Tisztelet Jele rendjellel, 3616 nőt pedig a Hősies Munkáért éremmel tüntettek ki.” *Vörös Zászló*, 1960. március 10. 16. évf. 30. (1789.) sz. 1.

77 *Vörös Zászló*, 1960. március 10. 16. évf. 30. (1789.) sz. 1.

78 *Vörös Zászló*, 1959. március 8. 15. évf. 29. (1635.) sz. 1.

79 *Vörös Zászló*, 1952. március 8. 8. évf. 21. (763.) sz. 1.

mezőgazdasági termelésben, emellett számos ingyenes közmunkában vettek részt (többek között a települések területének rendezésében, iskolák, kultúrházak, munkásétkezdék, kollégiumok, gyermekintézmények felújításában, az árva gyermekeknek nyújtott segítség megszervezésében, gazdasági és politikai kampányok lebonyolításában).

Kárpátalján is aktívan működtek a nőtanácsok, melyeknek különösen nagy szerepük volt a gyermekintézmények és idényóvodák létesítésében. Több bölcsődét és óvodát szerveztek, megkönnyítve ezzel a dolgozó nők életét, és ily módon komoly befolyást gyakoroltak a szociális problémák széles körének megoldására. Emellett szabás-varrás tanfolyamokat, mozi- és színházlátogatásokat szerveztek, a termelés teljesítésére ösztönözték a kolhozokban, üzemekben, gyárakban dolgozó nőket.⁸⁰

A női társadalom nagy része azonban az emancipációt inkább a nők kihasználásaként értelmezte, és nem lehetőségként. A nők zöme nem örömmel élte meg például azt, hogy szülés után nem sokkal a nők kénytelenek voltak visszamenni dolgozni, gyermekeiket pedig az állami bölcsődék gondozóira bízni. A nők helyzete a teljes szovjet időszakban alapvetően nem változott abból a szempontból, hogy kihasználták fizikai munkaerejüket, és felhasználták őket társadalmopolitikai célok elérésére. A nő helye a szovjet társadalomban téma sokrétű, sokszínű, ezért további széles körű kutatást igényel.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Levéltári források lelőhelye

CDAGOU

Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) [Ukrajnai Társadalmi Szervezetek Központi Állami Levéltára], Kijev

KTÁL

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár

2. Kiadott források és szakirodalom

Айвазова

1998 Айвазова, Светлана Григорьевна: Свобода и равенство советских женщин. In: Айвазова, С. Г.: *Русские женщины в лабиринте равноправия. Очерки политической теории и истории. Документальные материалы*. Москва, 1998. 66–99.

2001 Айвазова, Светлана Григорьевна: *Гендерное равенство в контексте прав человека. Пособие*. Москва, 2001.

Барсукова

2001 Барсукова, С. Ю.: Модели успеха женщин советского и постсоветского периодов. Идеологическое мифотворчество. In: *Социологические исследования*, 2001. 2. sz. 75–82.

⁸⁰ Vörös Zászló, 1961. április 27. 17. évf. 51. (1963.) sz. 2.

Дудник

2005 Дудник, В. М.: *Розв'язання кадрових проблем у процесі відбудови українських міст після другої світової війни*. Київ, 2005.

Кісь

2007 Кісь, Оксана: Відновлюючи власну пам'ять: Проект «Україна ХХ ст. у пам'яті жінок». In: *Україна модерна*, 2007. ч. 11. 266–270.

Коваль

1970 Коваль, М. В.: *Все для перемоги. Подвиг трудящих України у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.* Київ, 1970.

Курганов

1968 Курганов, Иван Алексеевич: *Женщины и коммунизм*. Нью-Йорк, 1968.

Кузнецова

1980 Кузнецова, Л. Н.: *Женщина на работе и дома*. Москва, 1980.

Lenin

1953 V. I. Lenin művei. 32. kötet. 1920. december – 1921. augusztus. Bp., 1953.

1970 V. I. Lenin művei. 39. kötet. 1919. június–december. Bp., 1970.

Народне господарство

1957 *Народне господарство Закарпатської області. Статистичний збірник*. Ужгород, 1957.

1964 *Народне господарство Закарпатської області в 1963 році. Короткий Статистичний збірник*. Львів, 1964.

Oficinszkij

2010 Oficinszkij, Román: A szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpát-alja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk.: Fedinec Csilla – Vehes Mikola. Bp., 2010. 209–351.

Панченко

1997 *Україна. Друга половина ХХ століття. Нариси історії*. Гол. ред.: Панченко, П. П. Київ, 1997.

Пушкарева

2007 Пушкарева, Наталья Львовна: *Гендерная теория и историческое знание*. Санкт-Петербург, 2007.

Sztálin

1952 Sztálin, Joszif Visszarionovics: *A leninizmus kérdése*. 5. kiadás. Bp., 1952.

Суковатая

2009 Суковатая, Виктория Анатольевна: Гендерная идентичность и конструирование памяти кризисных моментов истории. Женские стратегии выживания. In: *Социология: теория, методы, маркетинг*, 2009. вып. 2. 67–95.

Vida–Zseliczky

2004 Vida István – Zseliczky Béla: Az 1945. június 29-ei szovjet–csehszlovák szerződés Kárpátaljáról. In: *Külügyi Szemle*, 3. (2004) 1–2. sz. 232–261.

NATÁLIA VÁRADI

SOVIET-STYLE EMANCIPATION

THE SITUATION OF TRANSCARPATHIAN WOMEN IN THE SOVIET PERIOD

Taking advantage of women', rising female labour force participation in all areas of economy and industry was one of the most remarkable economic developments of the soviet power. According to the Soviet Constitution women had equal rights with men, but in reality, women continued to be underrepresented in certain industries and occupations and most of women struggled to combine aspirations for work and family. Barriers to equal opportunity and also workplace rules and norms failed to support a reasonable work-life balance. The extra pressure of home and work responsibilities resulted lower fertility. Women have had fewer children. Although women's schooling could have slowly caught up with men's, their relative wages were hardly increased, which was not motivating.

CONTENTS

The Price of the Alliance (László Bíró)	483
<i>Studies</i>	
Gábor Balázs: Who Were the Girondins and What Did They Want?	487
Balázs Réti: From the British–French Alliance to German Friendship: Turkish Neutrality, 1939–1941	543
László Bíró: From Ally to Enemy: Geopolitics and Soviet–Yugoslav Relations, 1941–1948	559
Tibor Mezei: Illusions about Denuclearizing North Korea: The Evolving US Policy on North Korea in the 1990’s	575
Natália Váradi: Soviet-style Emancipation: The Situation of Transcarpathian Women in the Soviet Period	595
<i>Workshop</i>	
Csaba Keresztes: “Question is not Timely”: Plans to Relaunch the <i>Fontes</i> Series in 1948–1949	613
<i>Book Reviews</i>	
The Knowledge about Islam and Image of Ottomans in Early Modern Bohemia (Kristóf Szuromi)	627
The Past and Present of Francophonie in Africa (Zoltán Prantner)	632
The River as a Montage: Danube Narratives in Text, Film and Images (Máté Tamáska)	638

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáman: 06-80/444-444, e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440, vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda, Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetében (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4., telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban (1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET